

ŞIHLAR KÖYÜ (HAÇMAZ-AZERBAJCAN)

ŞEYH YUSUF MESCİDİ

Şeyh Yusuf Mosque in Şihlar Village (Haçmaz-Azerbaijan)

Ersel ÇAĞLITÜTÜNCİGİL

ÖZ

Azerbaycan'ın, Haçmaz Rayonu'na bağlı Şihlar Köyü'nde yer alan Şeyh Yusuf Mescidi mimari özelliklerinin yanı sıra kemer köşeliklerinde, mihrabında ve kubbe eteğinde yer alan tuğla ve alçı süslemeleri ile birlikte tanıtılacaktır. Yapı süslemelerinden daha çok mimari kuruluşu ile dikkat çekmektedir. Tek kubbeli kare planlı bir harim ve bu harimin doğusunda yer alan üç birimli giriş bölümünden ibarettir. Şeyh Yusuf Mescidi, özellikle doğusunda yer alan üç birimli giriş bölümü ile Azerbaycan'da inşa edilen diğer mescitlerden farklı bir plan şemasına sahiptir. Yapı, bu hali ile Anadolu'da bilhassa Konya'da, XIII. yüzyılda inşa edilmiş, tek kubbeli mescitler ile yakın benzerlikler sergilemektedir.

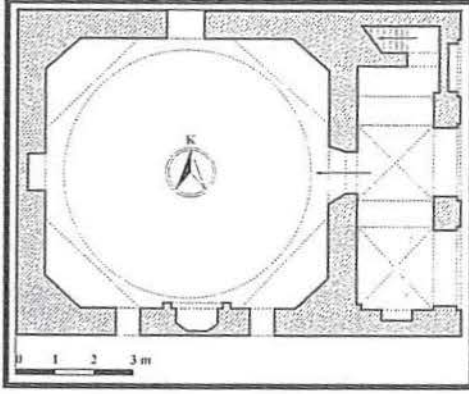
Anahtar Kelimeler; Azerbaycan, Şeyh Yusuf, Mescid, Son Cemmat Yeri.

ABSTRACT

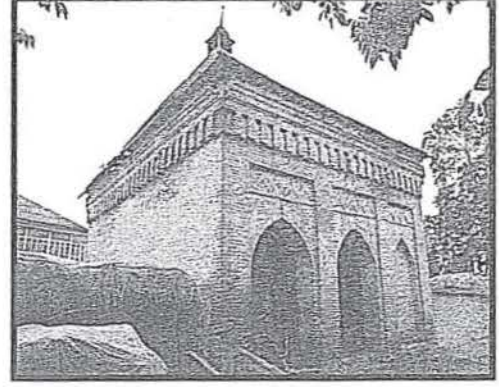
In this essay Şeyh Yusuf Mosque, that is located in Şihlar Village administratively linked to Azerbaijan's Haçmaz Rayon, will be introduced. This mosque will be described in whole of its architectural features and within the ornamentations of bricks and plasters on its arc squinch, niche and canopy. The construction is remarkable for stands out with its architectural construction, rather than for its ornamentation. This monument, built as a mono-canopy mosque consists of square-planned sanctuary and three-parted entrance, standing on the east side of the sanctuary. Şeyh Yusuf Mosque differs from other mosque plans built in Azerbaijan, especially in terms of its three-parted entrance, standing on the eastern side. The construction shows similar characteristics with the mono-canopy mosques, built in Anatolia especially in Konya in the XIIIth century.

Key Words; Azerbaijan, Masjid/Mosque, Sheikh Yusuf, Narthex

Azerbaycan cami mimarisinin küçük yerleşim yerlerine özgü ilginç uygulamalarından biri olan *Şeyh Yusuf Mescidi*, Azerbaycan'ın kuzeyinde, Hazar Denizi'ne yakın *Haçmaz Rayonu*'na bağlı *Şıhlar Köyü*'ndedir. Azerbaycan'daki Türk eserlerini konu alan çok sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan bazıları Rus, bazıları da Azeri araştırmacıların eseridir. Ancak sadece M.Useynov, L. Bretanitsky ve A. Salamzade'nin ortaklaşa hazırladığı çalışmada, *Şeyh Yusuf Mescidi*'nden söz edilmekte¹, diğer yayınlarda ise yapıya ilişkin herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Söz konusu çalışmada yapının planı, mimari özellikleri ve tarihi hakkında bilgiler verilmiştir. Ancak muhtemelen siyasi nedenlerle, yapının Azerbaycan mimarlık tarihi içindeki yeri, kökeni ve diğer bölgelerdeki benzer eserlerle olan etkileşimi gibi bir dizi soruna değinilmemiştir. *Şeyh Yusuf Mescidi*, kaynaklardan bazılarında türbe² bazılarında da mescit olarak tanıtılmıştır³. Günümüzde kullanılmayan, fakat halk arasında hala "mescit" olarak anılan yapı, devrin üslubu göz önüne alındığında, mescit olarak inşa edilmiş olması daha muhtemel görünmektedir. Yerleşim yerinin zamanla önemini kaybetmesi ve ülkenin maruz kaldığı yetmiş yıllık Rus işgali, yapının asli görevini unutturmuş olmalıdır.

Çizim 1. Haçmaz-Şıhlar Köyü, Şeyh Yusuf Mescidi Plan

Resim 1 Haçmaz-Şıhlar Köyü, Şeyh Yusuf Mescidinin güneydoğudan görünüşü

Tek kubbeli kare planlı yapının minaresi ve minberi yoktur. Tuğladan inşa edilmiş kare planlı bir harim ile harimin doğusunda yer alan üç birimli bir giriş bölümünden oluşmaktadır (Res.1; Çiz.1)⁴. Harimin üzeri içten kubbe, dıştan saç levhalarla kaplanmış çok yüzeyli

¹ Rusça olarak kaleme alınmış kitapta, M.Ö. IV. yüzyıldan başlayıp XIX. yüzyılın sonuna kadarki dönemde inşa edilmiş yapıların malzeme ve plan özelliklerinin yanı sıra süslemeleri de kısaca tanıtılmaktadır. M.Useynov-L.Bretanitsky-A. Salamzade, *İstoriya Arhitekturi Azerbaycana*, Moskva 1963, s.228-229.

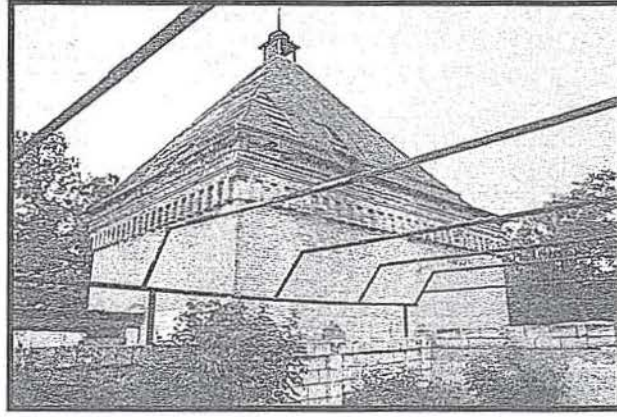
² Age, s.228

³ *Harta Drevnih i Srednevekovih Pamyatnikov Zodçestva Azerbaydjanskoy SSR*, Basım yeri ve tarihi belirtilmemiş.

⁴ M.Useynov burasını "*Türbenin ana yerleşimine giden derin bir portal*" olarak tanımlamıştır. M. Useynov - L. Bretanitsky - A. Salamzade, age, s.278.

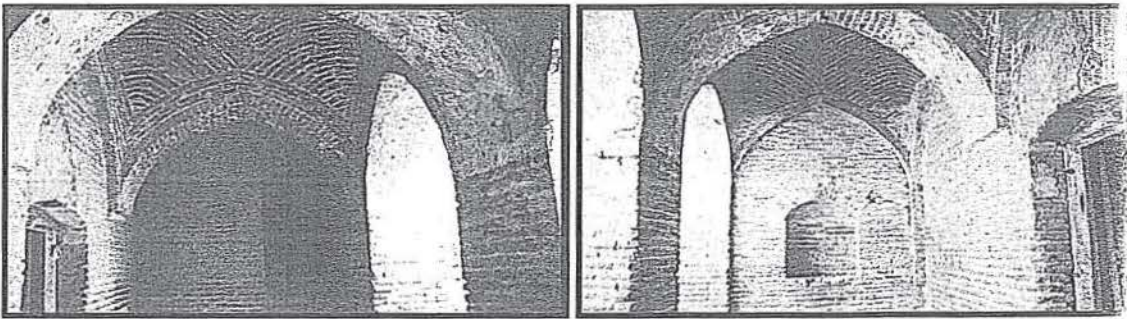
piramidal bir çatıyla örtülmüştür. Cephelerin üst kesiminde, oldukça geniş bir saçak ve konsol sıraları yer almaktadır. Dört cepheyi de dolaşan bu taşkın unsurlar, cephelere hareketlilik kazandırmıştır. Saçak, eğri ve düz yüzeyle silmelerden oluşmaktadır. Konsol dizisi saçığı taşıyor gibidir.

Batı cephesinde herhangi bir açıklığı bulunmayan yapının, kuzey cephesinde bir, güney cephesinde iki penceresi mevcuttur. Doğu cephesinin ortasında da ise bir kapı yer almaktadır. Pencerelerin tamamı dıştan ve içten yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklar şeklindedir (Res.2).

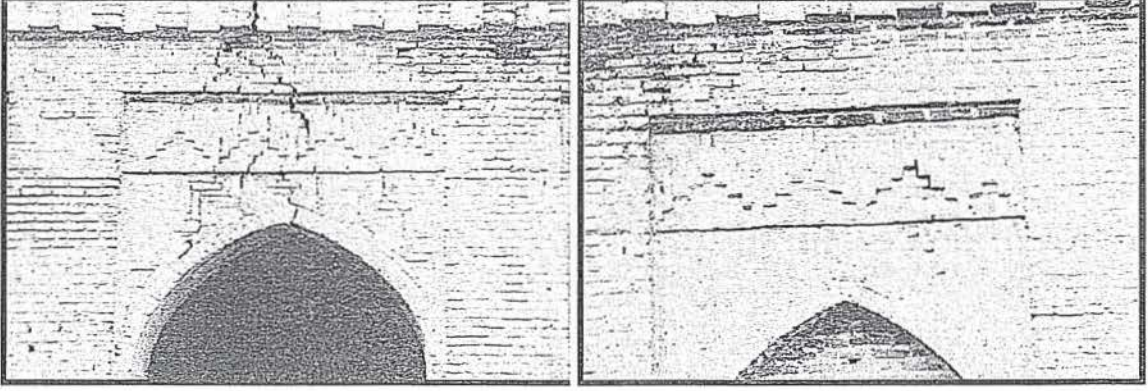
Resim 2. Haçmaz-Şihlar Köyü, Şeyh Yusuf Mescidinin kuzeybatıdan görünüşü.

Doğudaki, üç birimli bir son cemaat yeri olarak düzenlenmiş giriş bölümünün üç biriminden güneydeki ve ortadaki çapraz tonozlarla, kuzeydeki ise beşik tonozla örtülmüştü (Res. 3). Kuzey ve güney kenarları birer duvarla kapatılmış olan son cemaat yeri, doğud. dikdörtgen bir çökertme içine alınmış iki sivri kemer ile dışarı açılmaktadır. Ayrıca burada dikdörtgen bir çökertme içine yerleştirilmiş, fazla derin olmayan, sivri kemerli bir niş yer almaktadır (Res.1). Son cemaat yerinin güney duvarı üzerinde, yani kible yönünde, yuvarlak kemerli dikdörtgen bir niş, kuzey duvarı üzerinde de çatıya çıkışı sağlayan dikdörtgen şekilli bir kapı ve bu kapının gerisinde yer alan bir merdiven bulunmaktadır (Res.3).

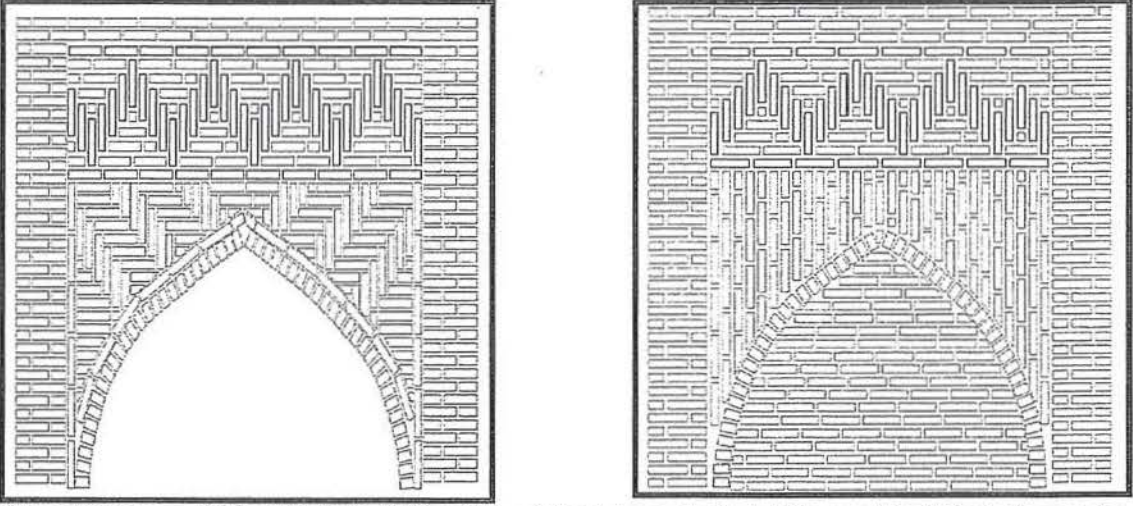

Resim 3. Haçmaz-Şihlar Köyü, Şeyh Yusuf Mescidi. Doğudaki giriş mekânının güney ve batı duvarları.

Açıklıkların kemer köşeliklerinde ve üst kesiminde tuğla süslemeler görölmektedir. Burada güney ve orta açıklık kemerlerinin köşeliklerinde, birbiri üstüne 1/4 oranında kaydırılarak yerleştirilmiş tuğla sıralarının oluşturduğu balıksırtı bir desen görölmektedir, Kuzeyde bulunan üçüncü kemer köşeliğinde ise tuğlaların dikey olarak dizilmesiyle oluşturulan sade bir kompozisyon göze çarpar (Res.4; Çiz.2).

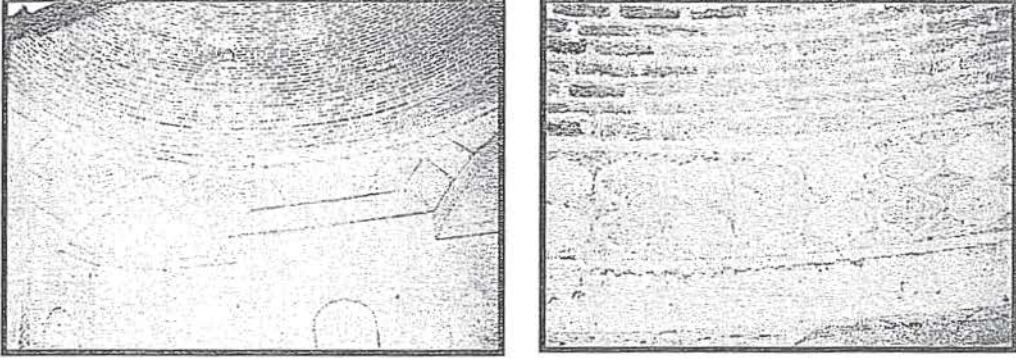
Resim 4. Haçmaz-Şihlar Köyü, Şeyh Yusuf Mescidi. Doğudaki son cemaat yerinin kemer köşeliklerindeki tuğla süslemeler.

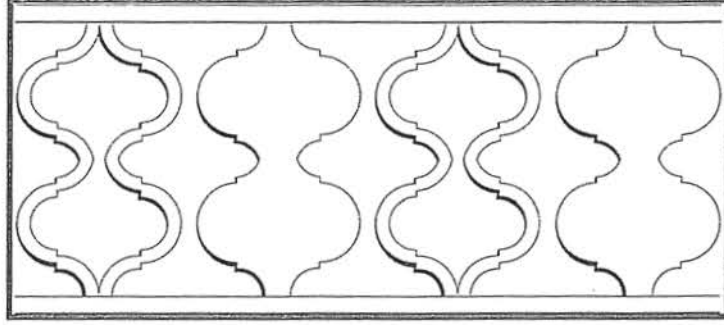
Çizim 2. Haçmaz-Şihlar Köyü, Şeyh Yusuf Mescidi. Doğu cephesindeki kemer köşeliklerinde yer alan tuğla süslemeler.

Kare planlı harime, son cemaat yerinin batı duvarının ortasında yer alan basık kemerli bir kapıdan girilmektedir. Harimin üzeri tuğla bir kubbeye örtölüdür. Kubbeye geçiş sivri kemerli tromplarla sağlanmıştır. Ayrıca kubbe üzerinde, sonradan örölerek kapatılmış olan yuvarlak kemerli dört küçük pencere yer almaktadır. Genel olarak sade bir görünüme sahip harimin duvarları günümüzde tamamen sıvalı ve yeşil renk badanalıdır. Duvarların sıvası

yer yer dökülmüştür. Kubbe eteğinde, geçiş unsurlarının yüzeylerinde ve mihrapta, kabartma, stilize bitkisel ve geometrik desenli alçı süslemeler görülmektedir (Res.5-6; Çiz.3-4).

Resim 5. Haçmaz-Şihlar Köyü, Şeyh Yusuf Mescidi. Kubbe geçiş unsurları ve kubbe eteğindeki alçı süslemelerden ayrıntı.

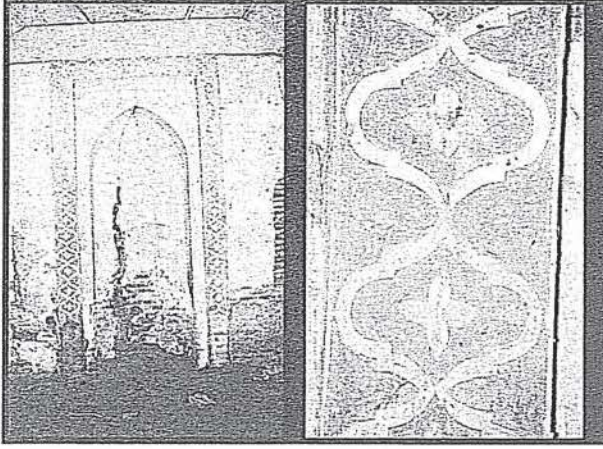
Çizim 3. Haçmaz-Şihlar Köyü, Şeyh Yusuf Mescidi. Kubbe eteğindeki alçı süsleme.

Kible duvarının ortasında yer alan mihrap dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Beş kenarlı mihrap nişinin üzeri sivri kemerli, dilimli bir kavşarayla örtülüdür (Res.6). Mihrabı çerçeveleyen ve dökülen sıva izlerinden tuğla ile örüldüğü anlaşılan alçı bordür, kubbe eteğindeki süslemeleri andıran bitkisel motiflerle bezelidir. Kompozisyon, elips şekilli madalyonlar ile bu madalyonların ortasında yer alan dört yapraklı stilize çiçek motiflerinden oluşmaktadır (Çiz.4). Harim batı duvarının güney ucunda, dikdörtgen formlu küçük bir niş bulunmaktadır.

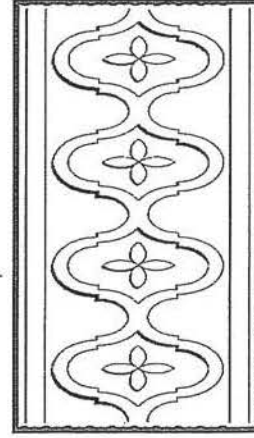
Yapının inşa tarihi, banisi, ve işlevi tartışmalıdır. İnşa kitabesi yoktur. Gerek tarihi kaynaklarda gerekse resmi arşiv kayıtlarında, inşasına ilişkin herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Dolayısı ile mevcut tarihlemeler daha çok birer spekülatif deneme olarak kalmıştır. Yapının inşa tarihi için iki farklı görüş ileri sürülmüştür. Kimi araştırmacılar, mimari özelliklerinden ve tuğla örgüsünden hareketle yapıyı, XVI-XVII. yüzyıllara tarihlendirmektedir⁵. Azerbaycan Kültür Bakanlığı tarafından, ülkenin eski ortaçağ mimari anıtlarını ta-

⁵ Age, 228.

nıtma amacıyla hazırlanmış haritada ise bu eser, herhangi bir kaynak veya kanıt gösterilmeksizin XV. yüzyıl'a atfedilmektedir⁶.

Resim 6. Haçmaz-Şihlar Köyü, Şeyh Yusuf Mescidi. Mihrap ve bordüründeki alçı süslemelerden ayrıntı

Çizim 4. Haçmaz-Şihlar Köyü, Şeyh Yusuf Mescidi. Mihrap bordüründeki alçı süsleme.

Bu yapının biraz ilerisinde, köyün eski mezarlığında *Şeyh Yusuf Türbesi* adıyla anılan bir başka yapı daha yer almaktadır. Türbe içindeki mezar taşlarından biri üzerinde, *Muhammed Emin bin Şeyh Yusuf* adı ve *h.806 / m.1403* tarihi okunmaktadır. Mezar taşıdaki bilgilerden, Şeyh Yusuf'un oğlu olduğu anlaşılan bu şahsın, ölüm tarihi dikkate alınarak bir değerlendirme yapılacak olursa, mescidin de XIV. yüzyılın sonlarında ya da düşük bir ihtimal de olsa XV. yüzyılın hemen başında inşa edilmiş olabileceğini düşünmek mümkündür.

Yapının işlevi de tarihlenmesi kadar tartışmalıdır. Çevresindeki hazireye dikkat çeken M.Useynov ve diğerleri, yapının bir türbe olduğunu ileri sürmektedirler. Bu özelliğin, *Apşeron*'un eski köyleri *Buzovna* ve *Merdekan*'da; *Kutkaşen Reyonu Hazra Köyü*'nde ve Azerbaycan'ın diğer bölgelerindeki türbelerin çoğunda görüldüğüne işaret etmektedirler⁷. Ancak bu yaklaşım, kanımca yapının bir türbe olduğunu kanıtlamaya yeterli değildir. Günümüzde kullanılmayan yapı bir türbe olarak inşa edilmiş olamaz. Plan şeması da bu görüşümüzü doğrulamaktadır. Örneğin bu bölge türbelerinin çoğunda görülen mummyalık katı⁸

⁶ Harta Drevnih i Srednevekovih Pamyatnikov Zodçestva Azerbaydjanskoy SSR, Basım yeri ve tarihi belirtilmemiş.

⁷ M. Useynov-L. Bretanitsky-A. Salamzade, age, s.228-229.

⁸ Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde çok sayıda türbe mevcuttur. Dönemin önemli devlet adamları, dini şahsiyetleri ve yörenin ileri gelenleri için inşa edilen bu türbeler genellikle, bağımsız bir girişi olan mummyalık katı üzerinde yükselen fevkani yapılardır. Daha sade vatandaşlar için yapılanlar ise hem küçük ölçekli hem de doğrudan toprak zemin üzerinde yükselen sade yapılardır. Bir mummyalık katına sahip türbeler arasında Nahçıvan'da *Yusuf Kuseyroğlu* (1162), *Mümine Hatun* (1186) ve *Karabağlar* (XIV. yüzyıl) Türbeleri, *Berde Türbesi* (1322), Bakü'de *Seyid Yahya Bakuvi* (XV.yüzyıl) ve *Şirvanşahlar Sarayı Aile* (1435-36) *Türbesi*, Ağsu'da *Şeyh*

bu yapıda yoktur. Ayrıca yöre halkının yapıyı “mescit” olarak tanımlaması; ana mekânın (harim) bir türbe yapısı için büyük olması; giriş mekânının kuzey duvarı içine açılmış, çatıya çıkışı sağlayan bir merdivenin bulunması türbelerde pek görülmeyen özelliklerdir. Bu merdiven, belki de günümüze ulaşamamış, ahşap bir minarenin⁹ varlığına işaret etmektedir.

Ayrıca, *Haçmaz Rayonu Şıhlar Köyü*ndeki *Şeyh Yusuf Mescidi*, önünde yer alan giriş mekânı ile bölgedeki son cemaat yeri uygulamasının öncüsü ve nadir bir örneğidir. Yapı bu yönüyle Azerbaycan’daki diğer mescitlerden oldukça farklıdır. Azerbaycan’da, küçük mescitlerin hiçbirinde, cephelerden herhangi biri önüne eklenmiş, kemer, kapı ve pencerelerle dışa açılan böyle bir mekân ile karşılaşılmamaktadır. Bu tür mescitler, kare veya dikdörtgen planlı, üzeri kubbe veya tonozlarla örtülü bir harim ile bu harimin bir kenarına yerleştirilmiş minarelerden oluşmaktadır. Bakü’de bulunan *Muhammed Mescidi* (1078) bunların en eskisidir¹⁰. Yine Bakü’deki örneklerden 1169 tarihini taşıyan *Lezgi (Aşur) Mescidi*¹¹, *Molla Ahmed Mescidi* (1300), *Hıdır Mescidi* (1301) ve *Şeyh İbrahim Mescidi* (1415) bu anlayışı devam ettirmektedir. Görüldüğü gibi *Şeyh Yusuf Mescidi* doğu cephesinde yer alan giriş mekânı dışında planı ve mimarisiyle Azerbaycan’ın mezar yapılarından daha çok mescitler ile benzer özelliklere sahiptir.

Dursun Türbesi (1457) hemen akla gelen örneklerdir. Bu yapılar hakkında daha detaylı bilgi, plan ve fotoğraf veren çok sayıda kaynak arasında şunları sayabiliriz: A. V. Salamzade, 1952; M. Useynov - L. Bretanitsky - A. Salamzade, age; M. Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul 1977; K. M. Memmedzade, *Azerbaycan’da İnşaat Saneti (IV-XVI. Asırlar)*, Bakı 1978; O. Aslanapa, *Kırım ve Kuzey Azerbaycan’da Türk Eserleri*, İstanbul 1979; *Türk Cumhuriyetleri Mimarlık Abideleri*, Ankara 1996; A. Altun, *Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet*, İstanbul 1988; C. Gıyasi, *Nizami Dövrü Me’marlık Abideleri*, Bakı 1991; T. Yazır, “Nahçıvan Yusuf Bin Kuseyr Türbesi”, *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Kasım 1997, C.II*, Ankara 2000, s.321-338; “Nahçıvan’da Türk Mimarisi”, *Türkler*, C.8, Ankara 2002, s.174-184; *Nahçıvan’da Türk Mimarisi*, Ankara 2007; E. Çağlıtütüncügil, “Berde Türbesi’nin Sırlı Tuğla ve Çini Mozaik Süslemeleri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, VIII/2, Kış / Winter 2008, İzmir 2008, ss.35-63.

⁹Burada bir minarenin yer alabileceği ihtimali üzerinde durduysak da merdiven bitiminden itibaren çatı üzerinde herhangi bir yapı değişikliğine veya minare izine rastlamadığımızı da belirtmek isteriz.

¹⁰M. Useynov-L. Bretanitsky-A. Salamzade, age, s.71; C. Gıyasi, age, s.43; R. B. Amenzade, “XI-XVII. Yüzyıllarda Azerbaycan’da Abidevi Yapıların Teknik Özellikleri”, *Türkler*, C.8, Ankara 2002, s.166; Ş. S. Fatullaev, “Azerbaycanın Gadim Mescidleri”, *Azerbaijan-Irs*, No.14-15, Bakı 2003, s.51; Y. Sayan, “Eski Bakü (İçerişehir)’de İki Mescit”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 12, Erzurum 2004, s.84-87; R. Uykur, “Bakü İçeri Şehir’de Selçuklular Döneminden Kalma İki Mescit: Sınıg Gala (Muhammed) (1078) ve Aşur (1169) Mescitleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall 2012, Ankara 2012, s.3116-3117.

¹¹M. Useynov - L. Bretanitsky - A. Salamzade, age, s.7; C. Gıyasi, age, s.49; Ş. S. Fatullaev, *Arhitekturnaya Enstiklopediya Bakü*, Bakı-Ankara 1998, s. 105; R. B. Amenzade, age, s.1; Y. Sayan, age, s.87-89; R. Uykur, age, s.3118-3119.

Şeyh Yusuf Mescidi ile Anadolu'daki bazı mescitler arasında da ilişki kurmak mümkündür. Özellikle Konya, Akşehir ve Alanya gibi merkezlerde, XIII. yüzyılda inşa edilen tek kubbeli mescitler bu açıdan dikkat çekmektedir. Bu Selçuklu mescitleri genelde kare veya dikdörtgen planlı, tek kubbeli, bir kaç düz ahşap damlı örneklerdir. Çoğunun önünde düz ahşap çatılı veya tonozlu son cemaat yerleri vardır. Bunlar bazen kemerlerle bazen de kapı ve pencerelerle dışa açılmaktadır. Aslında bu giriş mekânları XIV. yüzyılda parlak bir gelişme gösteren son cemaat yerlerinin öncüleridir¹². Konya'da *Beşarebey Mescidi* (1213)¹³, *Erdem Şah Mescidi* (1220)¹⁴, *Küçük Karatay Mescidi* (1248)¹⁵, *Aksinne Dibekli Mescidi* (13.yüzyıl)¹⁶ ve *Taş Mescit (Hacı Ferruh Mescidi)* (1215)¹⁷; Akşehir'de *Taş Medrese Mescidi* (1250)¹⁸ ve *Kileci Mescidi* (XIII.yüzyıl)¹⁹; Alanya'da ise *Akcebe Sultan Mescidi* (1230)²⁰ bunların ilk akla gelenleridir. Özellikle Konya'da XIII. yüzyılın sonlarında inşa edildiği kabul edilen *Sırçalı Mescit*'te üç kemerle dışa açılan gelişmiş bir son cemaat yeri görülmektedir²¹. Benzer bir son cemaat yeri düzenlemesi Akşehir *Taş Medrese Mescidi*'nde (Bk.Dipnot 9) de karşımıza çıkmaktadır. Ancak buradaki son cemaat yeri iki bölmelidir. Her iki yapıda da üzeri tonozlarla örtülü bu ön mekân, harimin kuzeyinde değil, doğu veya batısında yer almaktadır. *Şeyh Yusuf Mescidi* de dış görünüşü, üst örtüsü ve özellikle de doğu cephesinin önünde yer alan kemerli giriş mekânı ile Konya, Akşehir ve Alanya'daki tek kubbeli mescitlerin plan şemasını tekrar etmektedir.

Yapı, yukarıda sözünü ettiğimiz plan tasarımı özelliklerinin yanı sıra, malzeme ve inşa tekniği ile de dikkat çekmektedir. Yapının inşa özellikleri, mimarı hakkında tam bir fikir vermese de, mimarının nereli olabileceği konusunda bir fikir ileri sürmemize olanak vermektedir. Daha çok yerel mimari geleneklerin sürdürüldüğü bu yapı, oldukça basit bir görünüme sahiptir. Bu durum, yapının küçük bir yerleşim yerinde, dar bir bütçe ile inşa edilmiş

¹²O. Aslanapa, *age*, s.129-130 (1989).

¹³İ.H. Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s.328-332; N. Karaağaç, *Konya'da Tek Kubbeli Selçuklu Mescitleri*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Lisans Tezi, İzmir 1987, s.70-76.

¹⁴İ.H. Konyalı, *age*, s.354-356, 1964; N. Karaağaç, *agt*, s.115-119.

¹⁵İ.H. Konyalı, *age*, s.433-434, 1964; N. Karaağaç, *agt*, s.83-89.

¹⁶İ.H. Konyalı, *age*, s.292, 1964.

¹⁷İ.H. Konyalı, *age*,s.362-370, 1964; M. Katoğlu, "13. Yüzyıl Konyasında Bir Cami Grubunun Plân Tipi ve Son Cemaat Yeri", *Türk Etnografya Dergisi*, S.IX, Y.1966, Ankara 1967, s.81-85; S. Dilaver, "Anadoludaki Tek Kubbeli Selçuklu Mescitlerinin Mimarlık Tarihi Yönünden Önemi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S.IV, İstanbul 1970-71, s.19-20, 27-28; Karaağaç, *agt*, s.55-69; O. Aslanapa (1989), *age*, s.130; (1991), *age*, s.55-60.

¹⁸Y. Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, Ankara 1996, s.31-34.

¹⁹İ.H. Konyalı, *Nasreddin Hoca'nın Şehri, Akşehir Tarihi-Turistik Kılavuz*, İstanbul 1945, s.343-344; M. Katoğlu, *agm*, s.84; Y. Demiralp, *age*, s.38-41.

²⁰S. Lloyd- D.S. Rice, *Alanya ('Ala'iyya)*, Ankara 1964, s.35-36; M. Katoğlu, *agm*, s.86; S. Dilaver, *agm*, s.19; O. Aslanapa (1991), *age*, s.62-63.

²¹Plan ve bilgi için bk. İ.H. Konyalı (1964), *age*, s.523-526; M. Katoğlu, *agm*, s.83,91; N. Karaağaç, *agt*, s.97-114.

olmasına bağlanabilir. Mimar, muhtemelen Anadolu'yu görmüş Azerbaycanlı yerel bir mimaardır veya Anadolu kökenlidir.

Sonuç olarak *Şeyh Yusuf Mescidi*, Azerbaycan'daki mescit örnekleri arasında mimari tasarımı, yapı malzemesi, inşa tekniği ve kendine has tuğla süslemeleri ile dikkat çeken bir örnektir. Onu, Azerbaycan coğrafyasının diğer bölgelerindeki tek kubbeli mescitlerden ayıran en belirgin özelliği ise doğusunda yer alan, son cemaat yeri niteliğindeki ön mekândır. Azerbaycan mescit ve camilerinde pek karşılaşılmayan bu giriş mekânı, *Şeyh Yusuf Mescidi*'nde harimin doğusuna yerleştirilmiş, kible yönündeki duvarı üzerine de mihrap görevi gören küçük bir niş eklenmiştir. Belli ki bu bölüm, cemaatin cami içinde yer bulamadığı durumlarda, namaz kılabileceği bir ek mekân olarak düşünülmüştür. Yani bir son cemaat yeri olarak tasarlanmıştır. Kısacası, bugün kaderine terk edilmiş durumdaki bu mescit, kare planlı, üzeri tromplarla geçilen bir kubbe ile örtülü harimi ve bu harimin doğusunda yer alan son cemaat yeri mahalli ile Selçuklu mescitleri geleneğini Azerbaycan'da sürdüren nadir bir örnektir.

KAYNAKÇA

- ALTUN Ara, Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet, İstanbul 1988.
- AMENZADE Rayihe B., "XI-XVII. Yüzyıllarda Azerbaycan'da Abidevi Yapıların Teknik Özellikleri", *Türkler*, C.8, Ankara 2002, ss.166-173.
- ASLANAPA Oktay, Kırım ve Kuzey Azerbaycan'da Türk Eserleri, İstanbul 1979.
- _____, *Türk Sanatı*, İstanbul 1989.
- _____, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi*, Ankara 1991.
- _____, *Türk Cumhuriyetleri Mimarlık Abideleri*, Ankara 1996.
- CEZAR Mustafa, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul 1977.
- ÇAĞLITÜTÜNCİGİL Ersel, "Berde Türbesi'nin Sırlı Tuğla ve Çini Mozaik Süslemeleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, VIII/2, Kış / Winter 2008, İzmir 2008, ss.35-63.
- DEMİRALP Yekta, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, Ankara 1996.
- DİLAVER Sadi, "Anadoludaki Tek Kubbeli Selçuklu Mescitlerinin Mimarlık Tarihi Yönünden Önemi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S.IV, İstanbul 1970-71, ss.17-28.
- FATULLAEV Şamil S., *Arhitekturnaya Enstiklopediya* Baku, Bakı-Ankara, 1998.
- _____, "Azerbaycanın Gadim Mescidleri", *Azerbaijan-Irs*, No.14-15, Bakı 2003, ss.46-55.
- GIYASİ Cafer, *Nizami Dövrü Me'marlık Abideleri*, Bakı 1991.
- KONYALI İsmail H., *Nasreddin Hoca'nın Şehri, Akşehir Tarihi-Turistik Kılavuz*, İstanbul 1945.
- _____, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964.
- KARAAĞAÇ N., *Konya'da Tek Kubbeli Selçuklu Mescitleri*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Lisans Tezi, İzmir 1987.
- KATOĞLU Murat, "13. Yüzyıl Konyasında Bir Cami Grubunun Plân Tipi ve Son Cemaat Yeri", *Türk Etnografya Dergisi*, S.IX, Y.1966, Ankara 1967, ss.81-100.
- LLOYD Seton-RİCE D.Storm, *Alanya ('Ala'iyya)*, Ankara 1964.
- MEMMEDZADE K.Memed, *Azerbaycan'da İnşaat Seneti (IV-XVI. Asırlar)*, Bakı 1978.
- SALAMZADE A., *Arhitektura Mavzoley Azerbaydjana XII-XV. Naçala*, Baku 1952.

SAYAN Yüksel, "Eski Bakü (İçerişehir)'de İki Mescit", Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, S. 12, Erzurum 2004, ss.83-98.

USEYNOV M.-BRİTANİTSKİY L.-SALAMZADE A., İstoriya Arhitekturi Azerbaycana, Moskva 1963.

UYKUR Ramazan, "Bakü İçeri Şehir'de Selçuklular Döneminden Kalma İki Mescit: Sınıg Gala (Muhammed) (1078) ve Aşur (1169) Mescitleri", Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 7/4, Fall Ankara 2012, ss. 3113-3135.

YAZAR Turgay, "Nahçıvan Yusuf Bin Kuseyr Türbesi", Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Kasım 1997,C.II, Ankara 2000, ss.321-338.

YAZAR Turgay, "Nahçıvan'da Türk Mimarisi", Türkler, C.8, Ankara 2002, ss.174-184.

_____, Nahçıvan'da Türk Mimarisi, Ankara 2007.